

ดนตรีในพระราชพิธี สมัยรัตนโกสินทร์

Royal court music in The Ratanakosin period

อัคนีย์ เปลียนศรี*

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงถึงนัยสำคัญของดนตรีในพระราชพิธีหรือดนตรีพิธีกรรม สำหรับพระมหากษัตริย์ นอกจากคติความเชื่อที่ยึดถือว่าเสียงดนตรีเป็นเสียงศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นสื่อกลางในการประสานระหว่างจิตมนุษย์ และสิ่งที่มองไม่เห็นหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์เชื่อว่ามีอยู่จริง และสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยการประกอบพิธีกรรม ดนตรีเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ ให้มีความสมบูรณ์ แสดงถึงพระเกียรติยศ เป็นสิริสวัสดิ์แก่ประเทศชาติ และอำนวยความสุขความเจริญสู่ประชาชน นัยสำคัญของดนตรีในพระราชพิธี คือ การบรรเลงประกอบกิจการของผู้เข้าร่วมพิธีในลักษณะต่างๆ โดยประโคมเป็นสัญญาณในแต่ละลำดับขั้นตอนของพระราชพิธีนั้นๆ เรียกว่า กาลเทศวิภาค (Demarcation) เป็นการแสดงลำดับเหตุการณ์ให้ผู้เข้าร่วมพิธีทราบว่าการกระทำต่างๆ ได้ดำเนินการถึงขั้นตอนใด อีกทั้งความหมายของเพลงที่บรรเลงจะสอดคล้องกับกิจกรรมที่ทำในขณะนั้นด้วย และการประโคมดังกล่าว ยังช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมพิธีบังเกิดความรู้สึกตื่นเต้น บันดาลใจให้เกิดจินตนาการสมมติร่วมกันในพิธีอีกประการหนึ่ง

คำสำคัญ : ดนตรีในพระราชพิธี ดนตรีพิธีกรรม ดนตรีในสมัยรัตนโกสินทร์

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ สาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This article aimed to discuss the significance of Thai royal court music performed in royal ceremonies and rituals resided by the king during the Ratanakosin Period. According to Thai traditional beliefs, music is a form of sacred communicative medium that links man's spirit to invisible and supernatural beings. Ceremonies and rituals are viewed as a path to connect with those spirits. Music is an important element of such ceremonies that it completes the ceremonial process, honor and, moreover, gives blessings to the nation and its people. Royal court ceremonial music has a significant role that it is performed to indicate the actions of the participants of the ceremony. In a royal ceremony, there are many different steps of the whole procedure and uniquely, each step has a different music performed by the ensemble while it is being undertaken. Such royal court ceremony is called 'demarcation' and different songs are performed to indicate what step being played is related to the characteristics of the undertaken actions in each step of the ceremony. Such intensity of the music played in accompany with each step can also invoke the participants' enthusiasm and unite them with the spirit of the ceremony.

Keywords : royal court ceremonial music, ritual music, music in the Ratanakosin Period

นับตั้งแต่มนุษย์ลืมตามองโลกในวันแรกแห่งชีวิต กระทั่งหลับตาลงอีกครั้ง เมื่อสิ้นสุดวันสุดท้ายของชีวิตนั้น มนุษย์ต้องมีความผูกพันหรือเกี่ยวข้องกับสิ่งหนึ่งตลอดชีวิต สิ่งนั้นเรียกว่า “ความเชื่อหรือศรัทธา” ซึ่งเป็นความคิดพื้นฐานให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ทั้งด้านดีและด้านร้าย ตามปรัชญา แนวคิดหรือหลักคำสอนใน

ลัทธิศาสนาที่ตนยึดถือเพื่อเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตของตน ผลจากการที่มนุษย์มีความเชื่อ ความศรัทธาในสิ่งที่มองเห็นได้ รับรู้ได้โดยญาณสัมผัสทั้งห้า และสิ่งที่ยู่นอกเหนือการรับรู้จากญาณสัมผัสทั้งห้า นั้น ก่อให้เกิด “พิธีกรรม” ขึ้นเพื่อเป็นกิจกรรมที่ช่วยทำให้มนุษย์จับต้องความเชื่อซึ่งเป็นนามธรรมในลัทธิหรือศาสนานั้นๆ ให้กลายเป็นรูปธรรมได้ ทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการแก่ผู้เข้าร่วมพิธี เช่น เพื่อความขลังและเป็นสิริมงคล ช่วยให้มีมีความสุขกายสบายใจ ก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ เป็นต้น

สังคมไทยนับแต่โบราณกาล เมื่อเราถือกำเนิดขึ้นเป็นสมาชิกใหม่ในครอบครัว จะมีพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความเชื่อต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา โดยทันทีทันใดนั่นก็คือ พิธีรับขวัญและสู่ขวัญ เพื่อป้องกันอำนาจของภูตผีปีศาจหรือวิญญาณร้ายที่จะมานำวิญญาณทารกคนนั้นไป เมื่อโตขึ้นมาราวอายุได้ 9 ขวบขึ้นไป ก็จะมีพิธีโกนจุก หรือเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย มีเหตุต้องเดินทางไกล ก็จะมีพิธีทำขวัญอีก หลังจากนั้น เมื่ออายุสมควรบวชเรียนได้ก็จะประกอบพิธีอุปสมบท หากเป็นผู้หญิงก็จะข้ามพิธีนี้ไปเป็นการจัดพิธีแต่งงานแทน และสุดท้ายของชีวิต เมื่อสิ้นลมหายใจ ก็จะต้องประกอบพิธีศพให้กับผู้ชายขนม์ แสดงให้เห็นว่า นับแต่เราเกิดกระทั่งตาย ล้วนแต่มีพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวข้องในวิถีชีวิตเสมอ

การประกอบพิธีกรรมดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านโดยทั่วไปก็จะกระทำกันตามกำลังของตนหากผู้เป็นประธานในพิธีเป็นผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ ก็จะปรุงแต่งพิธีเหล่านี้ให้มีความแตกต่างไปจากปกติสามัญ ยิ่งถ้าผู้นั้นเป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ พิธีกรรมเหล่านั้นที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์ประธาน ก็จะเรียกว่า “พระราชพิธี” ซึ่งในหนังสือ ศาสนพิธี (อัจฉริยา สงทอง, 2548 : 5) ได้อธิบายไว้ว่า

“พระราชพิธี เป็นงานหลวงสำหรับพระมหากษัตริย์ จัดขึ้นเป็นประจำตามกำหนดกาล โดยเป็นพระราชประเพณีสืบเนื่องมาแต่โบราณกาล ประการหนึ่ง และโดยเป็นการพิเศษที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นงานพระราชพิธีอีกประการหนึ่ง...”

ดังนั้น พระราชพิธี ซึ่งเป็นงานหลวงสำหรับพระมหากษัตริย์ จึงแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. **พระราชพิธีที่จัดขึ้นสืบมาแต่โบราณกาล** มักจัดขึ้นเป็นประจำตามกำหนดการที่เวียนมาถึงทุกรอบปี หรือเรียกว่าเป็นพระราชพิธีประจำปีก็ได้ เช่น พระราชพิธีสงกรานต์ (เดือนเมษายน) พระราชพิธีฉัตรมงคล (เดือนพฤษภาคม) พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา (เดือนธันวาคม) เป็นต้น

2. **พระราชพิธีที่จัดขึ้นเป็นพิเศษ** พระราชพิธีลักษณะนี้ เป็นพระราชพิธีที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นเป็นงานพระราชพิธี ซึ่งมักเป็นงานเฉพาะคราว เช่น พระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่ พระราชพิธีทรงผนวช พระราชพิธีอภิเษกสมรส เป็นต้น

ในรัชกาลปัจจุบัน พระราชพิธีต่างๆ ซึ่งเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน บางพระราชพิธีได้ยกเลิกไปบ้างปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัยบ้าง พระราชพิธีที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันช่วงต้นๆ (บุญตา เขียนทองกุล, 2548 : 15) ได้แก่

- (1) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงบาตรขึ้นปีใหม่
- (2) พระราชพิธีสังเวทพระป้าย
- (3) พระราชพิธีพระราชกุศลมาฆบูชา
- (4) พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร
- (5) พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช
- (6) พระราชพิธีสงกรานต์
- (7) พระราชพิธีฉัตรมงคล
- (8) พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
- (9) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา
- (10) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า
- (11) พระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลวันคล้ายวันสวรรคตพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระอัฐมรามาธิบดินทร

- (12) พระราชพิธีทักษิณานุประทานพระบรมอัฐิสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร์
อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก
- (13) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุปัสมบทนาคหลวง
- (14) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันอาสาฬหบูชา
และเทศกาลเข้าพรรษา
- (15) พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระนางเจ้า
พระบรมราชินีนาถ
- (16) พระราชพิธีสารท
- (17) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน
- (18) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานวันปิยมหาราช
- (19) พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

อย่างไรก็ตาม สังเกตว่า พระราชพิธีต่างๆ ข้างต้น โดยมากมักเกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่องเวทนิยมนหรือสมมติเทพ ตามคติความเชื่อดั้งเดิมที่มีแต่โบราณกาล โดยเฉพาะความเชื่อในศาสนาฮินดู (เดิมเรียก “ศาสนาพราหมณ์”) นับว่ามีอิทธิพลต่อพระราชพิธีในราชสำนักมาแต่ครั้งสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช (คึกฤทธิ์ ปราโมช อ้างถึงในปริชา ช่างขวัญเย็น และสมภาร พรหมทา, 2552) ได้แสดงทัศนะตอนหนึ่งไว้ว่า

“ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่เหมาะสมสำหรับส่งเสริมพระราชอำนาจด้วยเหตุนี้รัชสมัยอยุธยาจึงนำเอาศาสนานี้มาใช้ในราชสำนัก ศาสนาฮินดูมีอิทธิพลต่อราชสำนักไทยมายาวนานจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงมีการนำพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเข้าไปแทรกพิธีกรรมแบบพราหมณ์ในงานพระราชพิธี แต่ก็ได้แทรกได้ไม่มากนัก ปัจจุบัน ศาสนาฮินดูยังคงมีอิทธิพลอยู่ในพระราชพิธีต่างๆ”

นอกจากนั้น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เรื่อง “พระราชาพิธีสิบสองเดือน” (ชัยยะ หินอ่อน, 2549: 2) ทรงอธิบายเรื่องการจัดงานพระราชาพิธีอันเกี่ยวเนื่องศาสนาและความเชื่อไว้ดังนี้

“...พระราชาพิธีซึ่งมีสำหรับพระนครที่ได้ประพุดิมาแต่ก่อนจนถึง ปัจจุบันนี้ อาศัยมาเป็น 2 อย่าง อย่างหนึ่งตามตำราไสยศาสตร์ ที่นับถือ เทพเจ้า อิศวร นารายณ์ อย่างหนึ่งมาตามพระพุทธศาสนา แต่พิธีที่มาจากต้นเหตุทั้งสองอย่างนี้มาละระคนกันเป็นพิธีอีกอย่าง ขึ้นก็มี ...ถึงแม้ว่าคนไทยนับถือพระพุทธศาสนาก็ยังหาอางที่จะละทิ้ง การบูชาเช่นสรวงไปได้ไม่ การพระราชาพิธีตามไสยศาสตร์ จึงยังไม่ได้ เลิกถอนเป็นแต่ความนับถืออันอ่อนไป ตกอยู่ในทำไว้ดีกว่าไม่ทำ ไม่เสียหายอันใดนัก”

ฉะนั้น ในการประกอบพระราชาพิธี ไม่ว่าจะเป็งานพระราชาพิธีที่ พระมหากษัตริย์ทรงเสด็จพระราชดำเนินมาด้วยพระองค์เอง หรือทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ พระราชทานให้ผู้อื่นกระทำให้แทนก็ดี จะขาดการประโคมดุริยางค์ดนตรี เสียมิได้ ซึ่งมนตรี ตราโมท (มนตรี ตราโมท อ้างถึงในบุญตา เขียนทองกุล, 2548: 1) กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

“...พระราชาพิธีทั้งหลายที่ทรงกระทำด้วยพระองค์เองก็ดี หรือ ทรงพระราชทานให้ผู้อื่นกระทำแทนก็ดี จะมีได้มีงานใดเลยที่จะ ขาดการประโคมด้วยดุริยางค์ดนตรี เพราะเสียงประโคมของคนตรี ปี่พาทย์เป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจให้บังเกิดความรู้สึกตื่นตัว และ บันดาลใจให้รวมใจอยู่ตรงกันในพระราชาพิธีนั้น และเมื่อได้ใช้ เครื่องบรรเลงและเพลงเหล่านั้น ได้ผลตามประสงค์แล้ว ก็ยึดถือ เป็นแบบแผนปฏิบัติดุจมีบทบัญญัติสืบต่อกันมา...”

ดนตรีจึงมีความสำคัญสำหรับพิธีกรรมในพระราชาพิธีต่างๆ ทำให้ พระราชาพิธีมีความสมบูรณ์ ตามคติความเชื่อที่ยึดถือว่า เสียงดนตรีเป็นสื่อกลาง ในการประสานระหว่างจิตมนุษย์ และสิ่งที่มองไม่เห็นหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ

ซึ่งมนุษย์เชื่อว่ามียุ่จริงและสามารถติดต่อสื่อสารได้ด้วยการประกอบพิธีกรรม ดนตรีจึงเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ เรียกว่า “ดนตรีในพระราชพิธี” ซึ่งบุญตา เขียนทองกุล (2548: 1) อธิบายว่า หมายถึง เครื่องดนตรีหรือวงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบสอดแทรกอยู่ในพิธีของพระมหากษัตริย์หรือพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งถือเป็นราชประเพณีที่กำหนดไว้ในกฎหมายจารีตประเพณีที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติเป็นพระราชกรณียกิจสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจวบจนถึงปัจจุบัน

วงดนตรีที่ใช้บรรเลงในพระราชพิธีนั้น อาจจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ

1. เครื่องประโคม เป็นการประสมวงแบบพิเศษที่จัดขึ้นเฉพาะในงานที่มีศักดิ์อันสมควรเท่านั้น เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติยศแด่พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ตามคติความเชื่อที่เราได้รับจากอารยธรรมอินเดีย ซึ่งมักนิยมนำสิ่งที่มีความหมายเป็นมงคลเข้าประกอบพิธีกรรม ให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ คำว่า “วงเครื่องประโคม” มีใช้ชื่อวงดนตรี แต่เป็นคำที่แสดงถึงหน้าที่ของวงดนตรีประเภทนี้ คือ ใช้เพื่อการประโคมเป็นสัญญาณนั่นเอง ในปัจจุบัน มีระเบียบแบบแผนในการประสมวงเครื่องประโคมทั้งสิ้น 2 ประเภท ได้แก่

1.1 วงแตรสังข์ ประกอบด้วยสังข์ 1 แตรรอง 1 แตรฝรั่ง 4 ใช้ประโคมในพระราชพิธีทั่วไปโดยปกติจะมีห้องซัดขึ้นนำก่อน ซึ่งปรากฏในหมายกำหนดการว่า “เจ้าพนักงานลั่นห้องซัด ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรดุริยางค์” แต่ห้องซัดจะไม่ใช้ในบางพระราชพิธี และการประโคมด้วยวงแตรสังข์นี้ จะมีวงปี่พาทย์พิธีบรรเลงร่วมในงานพระราชพิธีทุกครั้ง

ภาพที่ 1 การประโคมวงสังข์แตร (แบบมีห้องซัด)

ที่มา : บุญตา เขียนทองกุล, 2548

1.2 วงกระทัั้งแตรมโหระทึก ประกอบด้วยพนักงานเป่าแตรฝรั่ง 4 คน และตีมโหระทึก 2 คน โดยประโคมขึ้นพร้อมกัน และลงจบพร้อมกันทั้งมโหระทึกและแตรฝรั่ง สำหรับใช้ประโคมในงานพระราชพิธีที่มีการ “เสด็จออกมหาสมาคม” อาทิเช่น พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระราชพิธีฉัตรมงคล เป็นต้น

ภาพที่ 2 วงกระทัั้งแตรมโหระทึก ชุดสต๊าฟเต็มยศ ในท่าปฏิบัติ
ที่มา : บุญตา เขียนทองกุล, 2548

2. เครื่องบรรเลง เป็นการนำเครื่องดนตรีที่สามารถทำให้เกิดเสียงเป็นทำนองเพลงได้ เข้าประสมกันเป็นวงดนตรี สำหรับบรรเลงในพระราชพิธีต่างๆ ปัจจุบันนี้มีระเบียบแบบแผนในการประสมวงเครื่องบรรเลงทั้งสิ้น 4 ประเภท ได้แก่

2.1 วงขับไม้ สันนิษฐานว่า คงรับระเบียบแบบแผนการขับไม้มาจากพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพระราชพิธีต่างๆ ในสมัยโบราณ วงขับไม้ประกอบด้วย ผู้บรรเลงซอสามสายคลอไปกับทำนองขับ ผู้โกวบัณฑิตะวักกำกับ จังหวะ และผู้ขับลำนำคลอไปกับทำนองซอสามสาย สำหรับใช้บรรเลงในพระราชพิธีสมโภชพระมหาเศวตฉัตร พิธีสมโภชข้างเผือก และพิธีเข้าลูกหลวง เป็นต้น

ภาพที่ 3 วงขับไม้
ที่มา : สมเด็จพระยาตำราจาราชานุภาพ, 2473

2.2 วงกลองชนะ ประกอบด้วยพนักงานเป่าปี่ 1 คน (เรียกว่า “จ่าปี่”) พนักงานตีเปิงมาง 1 คน (เรียกว่า “จ่ากลอง”) และพนักงานตีกลองชนะ ซึ่งมีทั้งหมด 6 ชนิด ได้แก่ กลองทอง กลองเงิน กลองแดงลายทอง กลองเขียวลายเงิน กลองแดง และกลองเขียว สำหรับกลองชนะนี้ จะใช้ทั้งงานมงคลและอวมงคล ส่วนจะใช้ชนิดใด และจำนวนเท่าใดนั้น ขึ้นอยู่กับฐานันดรศักดิ์ของผู้เข้าร่วมพิธี และหากใช้ปี่ขวาในวงกลองชนะ จะเรียกว่า “วงปี่ขวากลองชนะ” ซึ่งแต่เดิม ใช้ประโคมในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคเท่านั้น ปัจจุบันใช้ในพระราชพิธีอื่นๆ ด้วย เช่น ประโคมในกระบวนแห่พระราชพิธีแรกนาขวัญ เป็นต้น หากใช้ปี่ไฉนแทนปี่ขวา ก็จะเรียกว่า “วงปี่ไฉนกลองชนะ” ซึ่งจะใช้ประโคมเฉพาะงานอวมงคลในขบวนพยุหยาตรางานพระบรมศพ พระศพ หรือประโคมประจำพระบรมศพ เท่านั้น

ภาพที่ 4 วงปี่ไฉนกลองชนะ บรรเลงประกอบริ้วขบวนอัญเชิญพระศพ
ที่มา : www.palaces.thai.net

2.3 วงปี่ขวากลองแขก ประกอบด้วยพนักงานเป่าปี่ขวา 1 กลองแขก 2 และฉิ่ง 1 เดิมเป็นวงประโคมที่เป็นสามัญ ซึ่งปฏิบัติอยู่แทบทุกงาน โดยใช้บรรเลงพร้อมกับวงปี่พาทย์พิธี ทั้งในกระบวนพระราชพิธีอาภรณ์พินาศในกระบวนพยุหยาตรา และการประโคมในพระบรมมหาราชวัง แต่ในปัจจุบัน ได้งดวงปี่ขวากลองแขก เพราะเหตุว่าไม่ว่าจะบรรเลงงานใด วงปี่ขวากลองแขก จะบรรเลงแต่เพลงสรรเสริญเท่านั้น ปัจจุบันคงมีบรรเลงอยู่ในกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคเท่านั้น

ภาพที่ 5 วงปี่พาทย์เครื่องคู่ สำหรับบรรเลงในงานพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน
เมื่อเสด็จพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตราทางชลมารค
ที่มา : บุญตา เขียนทองกุล, 2548

2.4 วงปี่พาทย์พิธี เดิมงานพระราชพิธีทั่วไป มักใช้วงปี่พาทย์เครื่องคู่
หรือเครื่องใหญ่บรรเลงประกอบ ปัจจุบัน การประสมวงปี่พาทย์พิธีประกอบด้วย

1. ปี่ใน	4. ฆ้องวงใหญ่
2. ระนาดเอก	5. ตะโพน
3. ระนาดทุ้ม	6. ฉิ่ง

ภาพที่ 6 วงปี่พาทย์พิธี ในงานพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน
ที่มา : บุญตา เขียนทองกุล, 2548

ลักษณะการประสมวงปี่พาทย์ข้างต้นนี้ไม่ได้เรียกว่า วงปี่พาทย์เครื่องห้า หรือวงปี่พาทย์เครื่องหกแต่อย่างใด บางครั้งเรียกกันว่า “วงปี่พาทย์หน้าจั่ว” แต่สำนักการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบพระราชพิธี เรียกว่า “วงปี่พาทย์พิธี”

بيب คงลายทอง (2552: 38) ได้อธิบายว่า วงปี่พาทย์พิธีได้ดัดทอนเครื่องดนตรีบางชนิด (ฆ้องวงเล็กและกลองทัด) ให้เหมาะสมกับงบประมาณ และในบางโอกาสที่ต้องการความสะดวกในการเคลื่อนย้ายไปปฏิบัติงานนั้น เช่น งานพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐินที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เองหรือพระราชทานผ้าพระกฐินให้ผู้หนึ่งผู้ใดทดแทนพระองค์ วันหนึ่งอาจทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐินหลายวัด แต่จำเป็นต้องใช้นักดนตรีชุดเดียวกัน สำนักการสังคีต กรมศิลปากร โดยอาจารย์มนตรี ตราโมท จึงได้แก้ไขปัญหานี้โดยจัดระเบียบวิธีการประสมวงปี่พาทย์พิธีดังเช่นปัจจุบัน แต่ในบางพระราชพิธีก็อาจจะใช้วงปี่พาทย์พิธี (เครื่องคู่หรือเครื่องใหญ่) ก็ได้ อาทิ ในงานพระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

ระเบียบวิธีการบรรเลงดนตรีในพระราชพิธีนั้น จะบรรเลงประกอบกันระหว่างวงสังข์แตรววงปี่พาทย์พิธี และวงกลองชนะ ตามปกติขั้นตอนการบรรเลง จะเริ่มโดยให้ฆ้องชัย สังข์ และแตรวบรรเลงนำขึ้นก่อน จากนั้นวงปี่พาทย์จึงบรรเลงตามจนกระทั่งเสร็จสิ้นพิธีนั้นโดยใช้เวลาตั้งแต่ 5 นาที จนถึง 1 ชั่วโมง แล้วแต่พระราชพิธีนั้นๆ ส่วนสำคัญของระเบียบในการบรรเลงปี่พาทย์พิธี จะเน้นที่แนวความซ้ำเร็วระดับปานกลาง ทำนอง และลีลาของเพลง ต้องมีความไพเราะ สนุกสนม กลมกลืนกัน ไม่มีทำนองโดดเด่นโผล่อย่างเช่นการบรรเลงเดี่ยวโดยเด็ดขาด เช่น ผู้บรรเลงระนาดเอก จะต้องไม่ตีสะบัดชัยให้ทำนองเพลงวิจิตรพิสดารแต่ประการใดเลย ซึ่งเป็นระเบียบการบรรเลงปี่พาทย์พิธีที่ได้ยึดถือมาโดยตลอด

อย่างไรก็ตาม การประโคนศรียางค์ดนตรีในพระราชพิธีต่างๆ นั้น หากพระราชพิธีใดที่มีพิธีกรรมทางศาสนาเกี่ยวข้องกับแล้ว ระเบียบการบรรเลงดนตรีในพระราชพิธีทางศาสนานั้น จะต้องใช้วงปี่พาทย์* บรรเลงประกอบพระราชพิธีด้วยปฐมเหตุนั้นเชื่อว่า ดนตรีเป็นของสูงสำหรับบูชาแก่ศาสนา ดังที่พระยาอนุমানราชชน (2533: 44 - 45) กล่าวไว้ว่า

“...คติถือผีบางเทวดา เรียกว่า Animism เป็นลัทธิที่เชื่อว่าสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ เช่น ป่าเขา ต้นไม้ แม่น้ำ หรือสิ่งที่น่าประหลาดอัศจรรย์ ย่อมมีอะไรสิ่งอยู่ ตลอดจนปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ เช่น ฝนตก พายุร้าย แผ่นดินไหว สุริยุค্লাส ก็ถือว่ามีสิ่งประจำเหล่านั้นเป็นผู้บันดาลให้ปรากฏขึ้น...คติความเชื่อนี้ เป็นลัทธิศาสนาเดิมของมนุษย์ ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ แม้เมื่อมนุษย์นับถือศาสนาแล้ว ก็ยังนำการแสดงต่างๆ ไปใช้ในทางศาสนา เช่น มีละครสมโภชถวายเป็นเครื่องบูชาบ้าง ประโคนเครื่องศรียางค์หรือสวดขับจ้บระบำรำร่ายบ้าง เพื่อขับกล่อมสดุดีถวายกรบารเอบพระเป็นเจ้า เพราะศิลปะเป็นสิ่งจำเป็น ซึ่งมนุษย์นับถือว่าเป็นของดีงามเป็นของสูง จึงนำเอาไปเป็นเครื่องแสดงประกอบเป็นเครื่องบูชาแก่ศาสนา ซึ่งนับถือว่าเป็นของสูงเหนือสิ่งใดทั้งหมด...”

นอกจากนี้ การใช้วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบพระราชพิธี ด้วยมีคติความเชื่อแต่โบราณในเรื่องเกี่ยวกับเครื่องดนตรีตระกูลฆ้อง (Gong) ซึ่งสุจิตต์ วงษ์เทศ (2551) อธิบายว่า ฆ้อง เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ และความเป็นใหญ่มาตั้งแต่สังคมมนุษย์ยุคแรกๆ เพราะเมื่อหลายพันปีมาแล้วนั้น โลหะต่างๆ เป็นของหายากโดยเฉพาะโลหะผสมอย่างสำริด (Bronze) ที่ใช้ในการสร้างฆ้อง ซึ่งต้องใช้กรรมวิธีและเทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อหลอมโลหะผสมระหว่างทองแดงและแร่อื่นๆ เช่น ดีบุกหรือตะกั่วเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นสำริด ชาวบ้านสามัญย่อมไม่มีโอกาสและไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของเทคโนโลยีนี้ได้ เครื่องดนตรีในตระกูลฆ้อง จึงเป็นสมบัติของส่วนรวมสำหรับหัวหน้าชนเผ่าหรือกษัตริย์เท่านั้นที่จะมีได้

* วงปี่พาทย์แต่โบราณหรือวงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ปี่ใน ฆ้องวงใหญ่ ฉิ่ง ตะโพน และกลองทัด

ต่อมาจึงกลายเป็นความเชื่อและยกย่องว่า ช้องเป็นสิ่งของชั้นสูง สำหรับ
อุทิศถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ดังมีอยู่ในจารึกสุโขทัยมักกล่าวถึงการถวายข้องสำหรับ
แต่พระพุทธเจ้าอยู่เสมอ ส่วนเครื่องดนตรีอื่นๆ ในวงปี่พาทย์ก็มีนัยแห่งความศักดิ์สิทธิ์
เช่นเดียวกัน ปรากฏตามความคิดเห็นของพิชิต ชัยเสรี (พิชิต ชัยเสรี อ้างถึงใน
คณะผู้ดำเนินงานโครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย, 2542: 218)
โดยสรุปความได้ดังนี้

1. ช้อง สิ่งมงคล สัญลักษณ์ของความดีงาม และความสดใส เพราะเสียง
โลหะกังวานนั้น ให้อารมณ์ความรู้สึกแห่งสรวงสวรรค์ แม้แต่ชาวตะวันตก ยังถือว่า
เสียงข้อง (ระฆัง) เป็นเสียงศักดิ์สิทธิ์สามารถขับไล่ซาตาน (ปีศาจ) ได้

2. ปี่ สัญลักษณ์แห่งพระวิจนะ หรือตัวแทนของการร่ายมนต์อันศักดิ์สิทธิ์
ซึ่งเราได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากชาวอารยัน ในเรื่องวันพิพากษาโลก เมื่อ
เทพกาเบรียลเป่าปี่ขึ้น โลกก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จะตื่นขึ้นจากความหลับ
และความตาย

3. ฉิ่ง สัญลักษณ์แห่งกฎธรรมชาติ เพราะฉิ่งมีหน้าที่ทำเสียงฉิ่ง และฉับ
คงที่ตลอดไม่มีการเปลี่ยนแปลง อันเป็นกฎเกณฑ์ปกติของจักรวาล

4. ตะโพน และกลองทัด สัญลักษณ์แห่งความเปลี่ยนแปลง ซึ่งคู่กับ
ความคงที่ของเสียงฉิ่ง เปรียบได้กับปรากฏการณ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป
ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น การประโคมดุริยางค์ดนตรีในพระราชพิธีทาง
ศาสนา จะต้องใช้วงปี่พาทย์บรรเลงประกอบพระราชพิธีเสมอ เพื่อให้พระราชพิธี
เกิดความสมบูรณ์ เป็นสิริสวัสดิ์แก่ประเทศชาติ และอำนวยความสุขความเจริญ
มาสู่ประชาชน ตามคติความเชื่อดังกล่าวข้างต้น

สำหรับเพลงที่วงปี่พาทย์พิธีใช้บรรเลงในพระราชพิธี คือ เพลงหน้าพาทย์
และเพลงเรื่อง ซึ่งขึ้นอยู่กับพระราชพิธีที่กระทำอยู่ในเวลานั้น ขอยกตัวอย่าง
ประกอบตามคำบรรยายของอาจารย์มนตรี ตราโมท (2538: 11 – 15) ดังต่อไปนี้

(1) พระราชพิธีทรงผนวช

เนื่องด้วยพระมหากษัตริย์ของไทย ทรงเป็นพระพุทธรศาสนาบุปถัมภกทุกพระองค์ ดังนั้นเจ้านายที่เป็นผู้ชายตลอดจนถึงองค์พระมหากษัตริย์ เมื่อมีพระชนมายุถึงกำหนดก็จะต้องทรงผนวชเป็นพระภิกษุ (พระชนมายุครบ 20 พรรษาบริบูรณ์) อันพระราชพิธีทรงผนวชนี้ ก็ไม่แตกต่างจากพิธีของประชาชน เพราะจะต้องมีพระอุปัชฌาย์ กรรมวาจาจารย์ พระอนุสาวนาจารย์ เช่นเดียวกัน โดยมากอุปัชฌาย์มักจะเป็นสมเด็จพระสังฆราช ส่วนกรรมวาจาจารย์และพระอนุสาวนาจารย์นั้น มักจะเป็นสมเด็จพระราชาคณะ และพระอุโบสถที่จะทรงผนวชก็เป็นอารามที่อยู่ในพระราชฐาน ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้านายที่ทรงผนวชนี้ก็จะกระทำพระราชพิธีในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยเมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จมาถึงมณฑลพิธีก็จะบรรเลงเพลงช้า ครั้นเจ้านายพระองค์ที่ทรงผนวชทรงครองผ้า วงปี่พาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ และเมื่อเสร็จพิธีแล้ว พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินกลับก็จะบรรเลงเพลงกราวรำเท่านั้นเป็นอันเสร็จพิธี

สรุป วงปี่พาทย์พิธี บรรเลงเพลงประกอบพระราชพิธีทรงผนวช ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

เสด็จฯ ถึงมณฑลพิธี	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	ช้า
ทรงครองผ้า	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	สาธุการ
เสด็จฯ กลับ	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	กราวรำ

(2) พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน

ในพระราชพิธีถวายผ้าพระกฐิน ทั้งในกรณีที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินทรงถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เอง และพระราชทานผ้าพระกฐินให้ผู้ใดผู้หนึ่งไปทอดแทนพระองค์เมื่อพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินถึงบริเวณพระอุโบสถ หรือถ้าเป็นกฐินพระราชทาน จะเริ่มบรรเลงเมื่อประธานของงาน ผู้ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินนั้นมาถึงบริเวณอุโบสถ ซึ่งจะมืวงแตรสังข์ของแผนกพระราชพิธีบรรเลงอยู่เป็นคู่กันด้วย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินใกล้จะเข้าบริเวณพระอุโบสถ แตรสังข์เริ่มเป่าขึ้น วงปี่พาทย์ก็จะบรรเลงต่อด้วยเพลงช้า จนกว่าจะทรงกราบพระพุทธรูปและประทับที่เรียบบร้อย

จึงหยุด การที่จะเริ่มบรรเลงหรือจะหยุดนี้สำหรับงานพระราชทานผ้าพระกฐินมีกรณีพิเศษ ซึ่งถือว่าเป็นวิधिปฏิบัติที่แปลกกว่าในงานพระราชพิธีอื่นๆ คือ มีเจ้าหน้าที่ของสังฆการี* คอยตีระฆังเป็นสัญญาณ เมื่อเสด็จมาถึงและประทับพระที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าหน้าที่ของสังฆการีตีระฆังครั้งหนึ่ง ปี่พาทย์ก็จะต้องหยุดอย่างเด็ดขาด โดยไม่ต้องระวางอันใดทั้งสิ้น คือ จะต้องหยุดอย่างพร้อมกันเมื่อสุดสิ้นเสียงระฆัง ต่อเมื่อทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยก่อนที่จะทรงรับสั่งถวายผ้าพระกฐิน เจ้าหน้าที่ของสังฆการีก็จะตีระฆังเป็นสัญญาณอีกครั้งหนึ่ง ปี่พาทย์ก็จะบรรเลง **เพลงสาธุการ** ไปจนกว่าเจ้าหน้าที่ของสังฆการีจะตีสัญญาณอีกครั้งหนึ่ง ปี่พาทย์ก็จะหยุดอย่างเด็ดขาดพร้อมกับเสียงระฆังเช่นกัน

สุดท้ายเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ถวายผ้าพระกฐินและอัฐบริวารแก่พระภิกษุสงฆ์เสร็จเรียบร้อยแล้ว พระสงฆ์ถวายอดิเรกและถวายพรลา ครั้นจะเสด็จกลับ เจ้าหน้าที่ของสังฆการีจึงตีระฆังอีกครั้งหนึ่ง ปี่พาทย์ก็จะบรรเลง **เพลงกราวรำ** เรื่อยไปจนเสด็จออกพ้นจากบริเวณพระอุโบสถไปถึงระยะพอสมควรแล้ว ปี่พาทย์จึงจะหยุด ในการหยุดครั้งนี้ เจ้าหน้าที่ของสังฆการีไม่ต้องตีระฆัง นักดนตรีในวงปี่พาทย์จะต้องพิจารณาเองว่า สมควรจะหยุดเมื่อเสด็จไปถึงเพียงใด

ภาพที่ 7 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2543
ที่มา : <http://www.ohmpps.go.th>

* เจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่เกี่ยวกับสงฆ์ในงานหลวง

สรุป วงปีพาทย์พิธี จะบรรเลงเพลงประกอบพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายผ้าพระกฐิน ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

เสด็จฯ ถึงมณฑลพิธี	ปีพาทย์บรรเลงเพลง	ช้า
จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย	ปีพาทย์บรรเลงเพลง	สาธุการ
เสด็จฯ กลับ	ปีพาทย์บรรเลงเพลง	กรวาวรำ

(3) พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

พระราชพิธีนี้กระทำเป็น 2 วัน คือ วันแรกเป็นพระราชพิธีพืชมงคล จะมีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ธัญพืชที่จะประกอบพิธีแรกนา ในปีนั้นๆ ในสมัยโบราณ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้ทรงกระทำเอง แต่ในปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้แทนพระองค์ที่จะกระทำพิธีต่อไปตามขนบประเพณีเรียกว่า “พระยาแรกนา” ซึ่งในวันที่พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์นี้ พระยาแรกนาก็จะมาเฝ้าอยู่ด้วย และรับพระราชทานน้ำพระมหาสังข์กับทรงเจิม เพื่อเป็นสิริมงคลแก่พระยาแรกนา พร้อมทั้งนางเทพีที่จะหาบข้าวสำหรับที่จะประกอบพระราชพิธีแรกนาขวัญ วงดนตรีที่ใช้บรรเลงในพระราชพิธีพืชมงคลคือ วงปีพาทย์ โดยเมื่อเสด็จพระราชดำเนินถึงมณฑลพิธีก็จะบรรเลงเพลงช้า ครั้นถึงเวลาที่ทรงจุดธูปเทียนก็บรรเลงเพลงสาธุการ และเมื่อเสร็จพิธีก็บรรเลงเพลงกรวาวรำตามปกติ

วันรุ่งขึ้นเป็นพระราชพิธีแรกนาขวัญ ซึ่งจะประกอบขึ้น ณ ทุ่งนาหรือบริเวณใดบริเวณหนึ่ง (ปัจจุบันคือ ท้องสนามหลวง) ในสมัยโบราณ ขณะที่พระยาแรกนาได้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตลอดเวลาใด เวลาหวานหรือกิจกรรมใดๆ ก็ตาม ไม่ปรากฏว่ามีการบรรเลงดนตรีแต่อย่างใด ต่อมาในสมัยรัชกาลปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภขึ้นกับพระราชครูวามเทพมุนีว่า ในพระราชพิธีนี้ ไม่มีดนตรีบรรเลงรู้สึกเจ็บเหงาเกินไป จึงมีพระราชกระแสรับสั่งแก่พระราชครูฯ ให้มาแจ้งแก่อาจารย์มนตรี ตราโมทว่า มีพระราชประสงค์อย่างนั้น อาจารย์มนตรีจึงได้คิดบรรจเพลงสำหรับให้ปีพาทย์บรรเลงประกอบพระราชพิธีเหล่านั้นตามพระราชประสงค์

เมื่อถึงพระราชพิธีแรกนาขวัญในปีต่อมา จึงมีหมายรับสั่งให้วงปี่พาทย์ไปบรรเลงประกอบพระราชพิธีแรกนาขวัญ โดยบรรเลงเพลงตามที่อาจารย์มนตรี ตราโมทได้บรรจุไว้ดังนี้

● เมื่อพระยาแรกนาอธิษฐานเลือกผ้านุ่ง ซึ่งมีอยู่ 3 ขนาด (ขนาดกว้าง ขนาดกลาง หรือขนาดแคบ) ให้บรรเลงเพลง**สาธุการ**

● เมื่อพระยาแรกนาเริ่มประกอบพิธีไถรี 3 รอบแรกนี้ ให้บรรเลง**เพลงเชิดฉาน**

● ครั้นพระยาแรกนาเริ่มประกอบพิธีไถตะอีก 3 รอบ ให้บรรเลง**เพลงโคมเวียน**

● เมื่อพระยาแรกนาได้ไถกลับครั้งสุดท้าย 3 รอบ โดยหว่านธัญพืชไปด้วยพร้อมๆ กัน ให้บรรเลง**เพลงปลูกต้นไม้** จนกว่าจะเสร็จพิธี

อนึ่ง ในเวลาที่บรรเลงเพลงต่างๆ ประกอบการไถของพระยาแรกนานั้น วงดนตรีจะบรรเลงเป็นระยะๆ ประกอบพิธีด้วยเมื่อไถจนรอบหนึ่งๆ ส่วนพิธีกรรมต่อไป เช่น นำพระโคไปเสวยกินอาหารหรือพิธีกรรมอื่นๆ ปี่พาทย์ไม่ต้องบรรเลง จนกว่าจะถึงเวลาเสด็จพระราชดำเนินกลับ จึงบรรเลงเพลงกราวรำส่งท้ายอีกครั้งหนึ่งเป็นเสร็จพิธี

สรุป วงปี่พาทย์พิธี บรรเลงเพลงประกอบพระราชพิธีที่ขมกมลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

พระราชพิธีที่ขมกมล

เสด็จฯ ถึงมณฑลพิธี	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	ช้า
จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	สาธุการ
เสด็จฯ กลับ	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	กราวรำ

พระราชพิธีแรกนาขวัญ

อธิษฐานผ้านุ่ง	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	สาธุการ
ไถรี 3 รอบ	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	เชิดฉาน
ไถตะ 3 รอบ	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	โคมเวียน
ไถกลับหว่าน	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	ปลูกต้นไม้
เสด็จฯ กลับ	ปี่พาทย์บรรเลงเพลง	กราวรำ

สังเกตว่า เพลงหน้าพาทย์ และเพลงเรื่องที่บรรเลงประกอบพระราชพิธี ดังกล่าวข้างต้นนั้น ความหมายของเพลงจะสอดคล้องกับกิจกรรมที่ทำในขณะนั้น ด้วย อาทิเช่น

- การบรรเลงเพลงเรื่องประเภทเพลงช้า แสดงถึง การเดินอย่างสง่างาม ในการเสด็จพระราชดำเนินของพระมหากษัตริย์
- การบรรเลงเพลงปลุกต้นไม้ แสดงถึง ธัญพืชที่พระยาแรกนาได้หว่านลงไปนั้น จะมีความเจริญงอกงาม และนำความสมบูรณ์มาสู่เกษตรกร
- การบรรเลงเพลงกราวรำ แสดงถึง การประกอบพิธีนั้น ได้สำเร็จเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว เพราะเพลงกราวรำ เป็นเพลงที่แสดงถึงความยินดีปรีดาปราโมทย์ ที่ได้ประกอบกุศลกิจเรียบร้อยแล้ว ดังนี้ เป็นต้น

จิรัช อาจนรงค์ (2542: 211) กล่าวว่า เพลงที่ใช้บรรเลงประกอบพระราชพิธีเป็นประจำ คือ เพลงช้า เพลงสาธุการ และกราวรำ จะใช้บรรเลงควบคู่กับวงดนตรีสังข์ โดยวงดนตรีสังข์ก็จะประโคมไป ปี่พาทย์ก็บรรเลงเพลงไปตามลำดับขั้นตอน ไม่ว่าจะ เป็นพระราชพิธีใดๆ ก็จะมีลักษณะเช่นนี้ แต่ในกรณีพิเศษอื่นๆ ในบางพระราชพิธี ก็จะมีบรรเลงเพลงนอกเหนือจากเพลงดังกล่าว เช่น เพลงเรื่องทำขวัญ เพลงลงสร เพลงโคมเวียน ปรากฏดังตัวอย่างข้างต้น

การบรรเลงดนตรีในพระราชพิธี บางพิธีอาจจะบรรเลงเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ก็เป็นการบรรเลงตามหมายกำหนดการ ฉะนั้น หากวิเคราะห์โดยละเอียดแล้ว ดนตรีในพระราชพิธีที่ได้อธิบายมาโดยลำดับนั้น โดยสรุป มีนัยสำคัญอยู่ด้วยกัน 2 ประการ คือ

1. *เป็นกาลเทศวิภาค* ด้วยเหตุว่าในอดีต เราไม่มีเครื่องมือสื่อสารหรืออุปกรณ์ขยายเสียง ดังเช่นวิทยุหรือโทรทัศน์ ที่จะสามารถส่งข่าวสารหรือแสดงลำดับเหตุการณ์ให้ทราบทั่วกิจกรรมต่างๆ ได้ดำเนินการถึงขั้นตอนใด ดนตรีจึงทำหน้าที่เป็นกาลเทศวิภาค (Demarcation) ของพิธีกรรม หรือเป็นนาฬิกาบอกขั้นตอนในกิจกรรมนั่นเอง (พิชิต ชัยเสรี, 2540: 33)

กาลเทศะวิภาค จึงหมายถึง การประโคมเป็นสัญญาณในแต่ละลำดับขั้นตอนของพระราชพิธีนั้นๆ และความหมายของเพลงที่ประโคมเป็นสัญญาณ โบราณจารย์ได้รังสรรค์ขึ้นให้สอดคล้องกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมในขณะนั้นด้วย ดังตัวอย่างที่ได้อธิบายไว้ข้างต้น เช่น เมื่อเป่าพาทย์บรรเลงเพลงช้า แสดงว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ มาถึงบริเวณมณฑลพิธี ถ้าเป่าพาทย์บรรเลงเพลงกราวรา ก็จะแสดงว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ พระราชดำเนินกลับ เป็นต้น

2. ชักจูงจิต การประโคมดนตรีในพระราชพิธี ได้สร้างความสมบูรณ์ให้แก่พิธีอย่างมาก เพราะดนตรีเป็นเครื่องจูงจิตที่สำคัญในพิธีกรรม โดยการใช้ทำนองจังหวะ และการประสานเสียงในเพลงต่างๆ เมื่อเริ่มขั้นตอนตามกำหนดการในพิธี ผู้ประกอบพิธีดำเนินกิจพิธี ผู้ร่วมพิธีปฏิบัติตามผู้ประกอบพิธี ทุกคนอยู่ในจุดร่วม และมีจุดหมายเดียวกันในพิธี การประโคมดนตรีจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศของพิธี ให้บังเกิดความศักดิ์สิทธิ์ เครื่องขิม กระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกตื่นเต้น และชักจูงจิตให้เกิดจินตนาการสมมุติร่วมกันในพิธีกรรมนั้น อาทิ เมื่อวงเป่าพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการ มีคติความเชื่อว่า เป็นเพลงที่จินตนาการเป็นกิริยาสมมุติในการเสด็จมาถึงมณฑลพิธีของพระพุทธเจ้า ดังนี้ เป็นต้น

ด้วยนัยสำคัญทั้งสองประการ ดนตรีในพระราชพิธี จึงทำหน้าที่สำคัญในการเสริมความสมบูรณ์ให้แก่พิธีกรรม ในขณะเดียวกันก็ยิ่งเสริมสร้างความสุขใจให้แก่ผู้เข้าร่วมพิธีที่ได้บรรลุจุดหมายแห่งจินตนาการสมมุติของพิธีกรรมนั้นร่วมกัน

ภาพที่ 8 วงเป่าพาทย์พิธี (เครื่องคู่)
ในพระราชพิธีจรดพระนังคัล-
แรกนาขวัญ
ที่มา : บุญตา เขียนทองกุล, 2548

บรรณานุกรม

หนังสือ

- คณะกรรมการจัดงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 37. 2552. **ดนตรีพิธีกรรม: เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ** เนื่องในโอกาสครบรอบ 75ปีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการจัดงานดนตรีไทยอุดมศึกษา ครั้งที่ 37 วันที่ 29 ตุลาคม 2552 ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต. กรุงเทพฯ: บริษัท เท็คโพรโมชั่น แอนด์ แอดเวอร์ไทซิ่ง จำกัด.
- คณะผู้ดำเนินงานโครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย. 2531. **สูจิบัตร การแสดงผลงานโครงการปริญญาโทของนิสิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย ภาควิชาดุริยางคศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องดนตรีในพระราชพิธี** วันที่ 24 มีนาคม 2531. (ม.ป.ท.).
- คณะผู้ดำเนินงานโครงการปริญญาโททางดุริยางคศิลป์ไทย. 2542. **ดนตรีพระราชพิธี ในพระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต, สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (ม.ป.ท.).
- ชัยญะ หินอ่อน. 2549. **ดนตรีในพระราชพิธีสมโภชเดือนและขึ้นพระอู่**. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรยุทธ ยวงศรี. 2540. **การดนตรี การขับ การพ้อง ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 1. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมืองนวัตน์.
- บุญตา เขียนทองกุล. 2548. **ดนตรีในพระราชพิธี**. กรุงเทพฯ: สำนักการสังคีต กรมศิลปากร.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. 2552. **มนุษย์กับศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พิชิตชัยเสรี. 2540. เอกสารคำสอนรายวิชา 3503366 พุทธธรรมในดนตรีไทย.
(ม.ป.ท.).

มนตรี ตราโมท. 2538. ดนตรีไทย ของมนตรี ตราโมท อนุสรณ์งานพระราชทาน
เพลิงศพนายมนตรี ตราโมท. กรุงเทพฯ: บริษัท โรงพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช จำกัด.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2551. ร้องรำทำเพลง: ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม.
พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

อัจฉริยา สงทอง. 2548. แบบแผนการบรรเลงดนตรีไทยในพระราชพิธี.
วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต. สาขาวิชาดุริยางค์ไทย
คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนุমানราชชน, พระยา. 2533. งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์
พระยาอนุমানราชชน หมวดศิลปะและการบันเทิง เล่ม 1
เรื่องรวมเรื่องเกี่ยวกับศิลปะการบันเทิง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
คุรุสภาลาดพร้าว.

เอนก นาวิกมูล. 2550. ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ เพลงนอกศตวรรษ.
พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด.

เว็บไซต์

“ดนตรีพื้นบ้านประจำชาติไทย”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: http://www.dsc.ac.th/inweb/student_job/art411/sheet1.htm. 26 เมษายน 2558.

ณรงค์ชัย ปิฎกัรชต์. “นัยสำคัญของเพลงพิธีกรรม”. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
<http://www.smusichome.com/index.php?lay=show&ac=article&Id=538675604&Ntype=4>. 27 เมษายน 2558

ที่มาภาพประกอบ

หนังสือ

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 2473. **ตำนาน
เครื่องมะโหรีปีพาทย์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์.

บุญตา เขียนทองกุล. 2548. **ดนตรีในพระราชพิธี**. กรุงเทพฯ: สำนักการสังคีต
กรมศิลปากร.

เว็บไซต์

http://ohmpps.go.th/documents/BB2550901/pic/T0015_0002_01.jpg

[http://www.palaces.thai.net/hrhprincessgalyani/html/preview/
20081116151326.jpg.htm](http://www.palaces.thai.net/hrhprincessgalyani/html/preview/20081116151326.jpg.htm)